

Др Миодраг Петровић

Номоканонско учење о заштити социјално угрожених

Када се погледа на човека и средину која га окружује, долази се до сазнања да је он у овоме свету централно биће, којем је све стављено у службу, али истовремено и објект који је највише изложен свакојаким нападима. Против њега су окренуте стихије, звери, па чак и људи. Од свих напада с којима се човек суочава, најтежи и најжалоснији је онај који људи изазивају против њега, јер је смишљен са злом намером и одређеном рачуницом.

Природно би било, да изобилна и неизрецива блага овога света све људе чине задовољним и равноправним. Међутим, историјски подаци сведоче о неједнакостима, о постојању богатих и сиромашних и, што је најгоре, о изабљивању и злостављању сиромашних од стране извесних богаташа, као и о сталној њиховој одбрани од насиља богатих. У томе и лежи један од основних узрока немира и раздора који се свуда уочавају: међу породицама, међу државама, међу континентима.

У заштиту нејаких од јаких, сиромашних од богатих, понижених и презрених од оholих и гордых — устајали су многи законодавци, политичари, економисти и социолози уопште, али Хришћанство је на томе пољу дало својеврстан допринос, што се види из даљег текста.

Међутим, пре излагања номоканонског учења о заштити социјално угрожених, неопходно је да се у најкраћим цртама прво наведе учење Светог писма о томе.¹ Таквим редоследом читалац се постепено уводи у вековни проблем односа и положаја сиромаша у друштву.

I

У Петокњижју Мојсијевом (Мојсије је највероватније рођен првих година владавине фараона Рамзеса II, 1290—1223. г. п. Х.)²

¹ Види рад Георгија Грацеа, Учење Светог Писма о сиромаштву (на грчком), Атина 1962.

² Василије М. Велас, Верске личности Старог Завета I (на грчком), Атина 1957, 66.

налази се податак о заштити надничара-сиромаша од злоупотребе послодавца. Наиме, послодавцу се налаже да најамнику исплати зараду истог дана, и то пре заласка сунца.³ Према сиромашу уопште, не треба испољити тврдо срце, нити показати стиснуту руку.⁴ Богаташима — у чијим кућама је „плен од сиромаша“ — судиће Господ, каже у осмом веку пре Христа пророк Исаија.⁵ По свему би се могло рећи да су у Старом завету пророк Исаија и пророк Михеј најбоље познавали психологију велепоседника и властодржаца, па их зато приказују као отимаче,⁶ лопове⁷ и убице.⁸ Пророк Михеј (VIII в. п. Х.) чак драстично истиче: „Једете месо народа мога, и дерете му кожу, и кости му пребијате“.⁹ Три века касније, тојест у V в. п. Х. Књига Немијина пружа веома карактеристичан податак о праштању свих дугова сваке седме године,¹⁰ што представља изразито позитивну социјалну меру оног времена. Јер, док је код многих старих народа важила пракса да дужник због неплаћеног дуга губи слободу и постаје роб, овде он ужива посебне бенефиције. По римском праву, на пример, ако дужник није у стању да врати дуг, прети му опасност не само да буде продан као роб, него и у тамницу да буде бачен, или убијен.

У Новом завету, брига о сиромашу и угроженом човеку уопште, испољила се у најсавршенијем виду. Христос Спаситељ учи људе, да у лицу гладног, жедног, странца, болесног и заточеног човека, гледају његов лик. И све што учине овима, учинили су уствари самоме Христу. У противном, на дан Суда наћи ће се осуђени, на левој страни, и са чуђењем питати: „Господе, када те видесмо гладна или жедна, или као странца, или необучена, или болесна, или у тамници и не послужисмо ти?“¹¹ На ово питање Господ је већ дао одговор: „Заиста вам кажем, кад не учинисте једноме од ових најмањих, ни мени не учинисте“.¹² Будући сиромаш,¹³ сиромаше Спаситељ чини богатима, јер се Богом богате.¹⁴ Ево момента када се спонтано јавља питање: ко може достићи Христово човекољубље? ко исказати Његово милосрђе? Никаква социологија и никаква људска философија нису у стању да развију теорију која би могла савршеније, племенитије да подигне и заштити угроженог човека.

Када је Христос послао своје ученике у свет, дао им је у задатак не само да проповедају, него и да „болесне лече, губаве чисте, мртве дижу, демоне изгоне“.¹⁵ Истинитост, снага и садржина

³ V Мојс. 24, 13—14.

⁴ V Мојс. 15, 7—8.

⁵ Ис. 3, 14.

⁶ Ис. 5, 8; Мих. 2, 2: »Желе њиве и узимају их силом; желе куће и отимају; чине силу човеку и кући његовој«.

⁷ Ис. 1, 23.

⁸ Ис. 1, 15.

⁹ Мих. 3, 3.

¹⁰ Нем. 10, 31.

¹¹ Мт. 25, 44. Уп. Григорије Ниски, Migne PG 46, 472—473; Василије Велики, Migne PG 31, 277.

¹² Мт. 25, 45; 10, 42: »И ако неко напоји једнога од ових малих само чашом студене воде у име ученика, заиста вам кажем неће му плата пропасти«.

¹³ Лл. 9, 58.

¹⁴ Уп. Лк. 12, 19.

¹⁵ Мт. 10, 8.

науке Његове највише се потврђују кроз указивање помоћи нејакима. Проповед је празна ако се не искаже и кроз дела. Спаситељ је то карактеристично потврдио када је вратио Јовану његова два ученика, рекавши им: „Идите јавите Јовану што чујете и видите: слепима се враћа вид и хроми ходају, губави се чисте и глуви чују, мртви устају и сиромашнима се проповеда јеванђеље”.¹⁶ Стога и ап. Јаков онако убедљиво тврди, „да је вера без дела мртва”.¹⁷

Христос је своју животворну проповед пренео преко апостола на епископе. Апостол Петар поручује епископима да стадо Божје напасају, „не присилно него драговољно, по Богу, не незаконитим богаћењем него предано, не као завладавши клиром него поставши углед пастве”.¹⁸ А какав треба да буде епископ у свом узвишеном служењу, лепо је изложено у пастирским посланицама. „Епископ, дакле, треба да је непорочан, једне жене муж, уздржан, благоразуман, пристојан гостољубив, поучан; не пијаница, не убојица, не лаком, него благ, миран, не среброљубац...”.¹⁹ Као такав, епископ ће сасвим ненаметљиво и са много резултата пренети поруку апостола Јакова, да на окуповима — када видимо „човека са златним прстеном, у светлој одећи, и сиромаша у прљавом оделу” — не кажемо ономе у светлој одећи, „ти седи лепо овде, а сиромашу: ти стани тамо или седи овде под мојим подножјем”. Онима, који чине такву разлику, односно неправду, Апостол каже: „Ви презресте сиромаша. Нису ли то богаташи који овладаше вама и вуку вас на судове?”²⁰

Једнакост међу људима је нешто најидеалније, али истовремено и нешто што се најтеже остварује. Она се јавља као плод унутрашњег савршенства и мира кроз Благодат. Човек прожет таквом духовношћу, разумно цени свакога човека, цени уствари лик Божји у човеку, и жели да сви буду подједнаки. Идеалну заједницу имао је у апостолско време Јерусалим. „У народа који је поверовао било је једно срце и једна душа, и нико није говорио за своје имање да је његово лично, него им је све било заједничко. Нико међу њима није оскудевао, јер сви који су били поседници земље или кућа, продајући²¹ доносили су вредност проданог и стављали пред ноге апостола, па је давано свакоме, колико је ко имао потребу”.²² Идеалнији систем заједничког живљења свет није упознао. Разликује се од свих осталих друштвених система по томе, што искључује примену силе и све поставља на добровољну основу — основу слободног самоопредељења.

Из ризнице светоотачке литературе не зна човек шта пре да цитира: да ли беседе о сиротољубљу св. Григорија Назијанзина²³ и св. Григорија Ниског,²⁴ или беседе св. Василија Великог против оних

¹⁶ Мт. 11, 4—5.

¹⁷ Јак. 2, 20.

¹⁸ 1 Петр. 5, 2—3.

¹⁹ 1 Тим. 3, 2—3. Уп. Тит. 1, 7—9.

²⁰ Јак. 2, 2—6.

²¹ Партицип »продајући«, сведочи да су имућнији хришћани продавали вишак имовине за испомоћ сиротиње, а не сву имовину. Јер да су заиста све продавали, па и куће, свако би се запитао: а где су становали?

²² Дела ап. 4, 32, 34—35.

²³ Migne PG 35, 857.

²⁴ Migne PG 46, 453.

који се богате,²⁵ или св. Јована Златоустог о милостињи,²⁶ или неког другог из те плејаде. Од свега тога неисцрпног материјала, који заиста захтева широке оквири, овде је цитиран један детаљ из живота св. Јована Милостивог, архиепископа александријског (609—620), који у малим оквирима овог излагања може да представља рекапитулацију светоотачког односно православног учења о ставу према робовима:

„Ако би блажени (Јован) негде приметио неког строгог и нечовечног и кавгацију према својим слугама, прво би га позвао, и са много блалости молио, говорећи: Чедо, до мојих прешних ушију стигло је, као да се попут непријатеља мало строже опходиш према деци твога дома. Али молим те, не дај места љутњи, јер Бог нам њих није дао за ударање него за рад, а можда не ни за то, него нам их је Бог доделио да тим помогнемо. Реци ми, шта је човек дао те купио оног који је створен и почаствован по лику и сличности Божјој? Зар ти — његов господар — имаш у своме телу нешто више од њега? руку, или ногу, или уво, или душу? Није ли он по свему сличан теби? Чуј многоученог Павла који каже: Сви који се у Христа крстисте — у Христа се обукосте. Не постоји Јудеј и Грк; не постоји роб и слободан, јер сви сте ви једно у Христу Исусу. Па пошто смо пред Христом једнаки, онда и међусобно постајемо једнаки. Јер Христос је примио лик слуге, учећи нас да се не гордимо пред нашим саслугама. Један је Господар свих, Који је на небесима и понижене посећује; није рекао богате, него понижене.²⁷ Суму и злато смо дали да би пребијали онога који је заједно са нама почаствован и откупљен божанском и владичанском крви. За њега је небо, за њега земља, за њега звезде, за њега сунце, за њега море и што је у њему. Њему и анђели понекад служе. За њега је Христос слугама ноге опрао, за њега разапет и све друго за њега је претрпео. А ти презиреш онога кога је Бог почаствовао, и нештедице га удараш као да није од ове природе. Тако сматра понизни Јован. Не би ли хтео, још док грешиш да те Бог одмах осуди и узврати ти? Нипошто! Помисли како треба да се молиш, свакодневно говорећи: Опрости нам дугове наше као што и ми опраштамо дужницима нашим. Саветујући оваквим и сличним речима из своје ризнице, Блажени га је отпуштао. И ако би сазнао за њега да је се поправио, тајно је припремао да паћеника склони, и да моли за продају. И купивши га, враћао га је Праведник одмах у слободне”.²⁸

II

После овог кратког осврта на учење Светог писма и отаца Цркве о заштити и положају сиромаша у друштву, сада ће се изло-

²⁵ Migne PG 31, 277.

²⁶ Migne PG 51—52, 261, 271, 312.

²⁷ Уп. Лк. 1, 52.

²⁸ Leontios von Neapolis, Leben des heiligen Iohannes des Barmherzigen (Heinrich Gelzer, Freiburg i. B. und Leipzig 1893, cap. XXXIII p. 65—66).

жити шта о томе прописују канони и грађанско законодавство, односно како је то постављено номоканонским учењем у Византији.

Пракса Цркве и читава њена мисија сведоче — како у периоду Византије тако и у византијском раздобљу — да највећу одговорност и најбитнију улогу у организовању помоћи за оне којима је потребна, може и треба да има епископ. Свој ауторитет у очима побожних византијских царева епископи су могли, или целисходно да искористе, или злоупотребе. Сliku ове две супротне могућности одлично илуструју неки црквени канони, што се види из даљег излагања.

На Сардикијском сабору (342/3. г. — данашња Софија), свети оци са великом забринутости констатују да извесни епископи, нарочито они из Африке, „не престају одлазити у војне логоре²⁹... са многим и разним молбама које црквама не могу користити...“ као што су молбе за „световна звања и службе појединаца.“³⁰ У своме коментару Зонара каже да су те „молбе биле личне и са претензијама, можда неправичне.“³¹

Против таквих злоупотреба енергично су устали свети оци и осудили сваки потез који би Цркви могао да нанесе штету. Тако је на Антиохијском сабору, који је одржан пет година после смрти цара Константина (+337. г.), тојест мало пре Сардикијског сабора, установљен овакав канон: „Ако се неки епископ, или презвитер, или било ко у чину усуди поћи к цару, без знања и писма епископа дотичне епархије, а нарочито онога из митрополије, таквог треба искључити и лишити не само општења, него и чина који има...“³². О величини преступа у овом случају, треба судити по двоврсној казни (рашчињење и искључење) што се у историји канонског права врло ретко примењује и представља изузетак тако рећи³³, јер је прописано: „Не кажњавај двоструко за исту ствар.“³⁴

²⁹ Канон помиње војне логоре зато што су се, како наводи Зонара, у њима много пута одмарали цареви (Ralli G. kai Potli M., *Sintagma ton thion kai ieron kanonon* t. 1—6, Athinisin 1852—1859, 3, 249 (скраћено: Rallis et Potlis).

³⁰ Кан. 7. Уп. Зонару (Rallis et Potlis 3, 250).

³¹ Rallis et Potlis 3, 249.

³² Кан. 11. Валсамон: „Овај канон прописује не само искључење него и рашчињење...“ (Rallis et Potlis 3, 145).

³³ Двострука казна се предвиђа на пример и када неко постаје епископ помоћу световних власти (30 Ап. канон), или помоћу новца (29 Ап. канон). Уп. Кривична правила Српске православне цркве, Београд 1961. чл. 16. Занимљиво је приметити да се овим Кривичним правилима Српске православне цркве двострука казна прописује и за преступе клирика, предвиђене у члановима: 8, 9, 15, 17 и 18. Види 3 канон св. Василија Великог са тумачењима Аристина, Зонаре и Валсамона (Rallis et Potlis 4, 99-101). Властар у својој Синтагми по азбуци (1335. г.) наводи: „Ако се рашчине они који су у свештеничком чину, нека се не искључе из заједнице верника било каквом страшћу да су упрљани“, осим, наравно, ако се ради о случајевима из 29 и 30 Ап. канона (Rallis et Potlis 6, 233). Када је у питању искључење из црквене заједнице, вредно је навести шта цар Јустинијан о томе прописује 546. године: „Свима епископима и свештеницима забрањујемо да некога искључују из свете заједнице пре него што се докаже узрок, за који црквени канони наређују да тако буде. Ако пак ко и поред тога искључи некога из свете заједнице, нека се онај који је неправедно искључен из заједнице удостоји општења, пошто га од искључења разреши старији клирик, а онога који се усудио да неправедно некога одлучи од свете заједнице, нека на сваки начин искључи јереј коме је подчињен, на онолико времена

Тако ригорозно двоструко кажњавање није случајно установљено. Вековна пракса је показала, колико је велика и по Цркву разорна опасност када неко из редова клира тражи интервенцију грађанских власти, за ствари које по овој природи не смеју излазити из оквира духовне компетенције Цркве. Зато се не треба чудити што су наведена два престаја у кажњавању изједначена са симонијом.

Колико је тешко било искоренити ту рђаву праксу, види се, не само по томе што оци Сардијског сабора са жаљењем наводе — убрзо после установљеног једанаестог канона Антиохијског сабора — да „извесни епископи не престају одлазити у војне логоре“, него и по томе што је више сличних канона донето.³⁵ Циљ ових канона је трострук: прво, осујетити епископе који одлазе цару ради личног истицања³⁶ и са молбама некорисним по Цркву; друго, подићи углед епископа царске престонице и ставити до знања епископима који су се привремено у њој нашли, да је ред да се јаве првом, односно најстаријем по части епископу³⁷; и треће, заштитити цара од многих досађивања³⁸. Сва ова три разлога у суштини свODE се на један: спречити контакт клирика са Државом без знања Цркве.

Међутим, овде не треба губити из вида и чињеницу, да су у време установљења канона била разна јеретичка струјања, када је њихов фанатизам долазио до пуног изражаја. Из такве атмосфере, са разних страна и на разне начине прилазило се цару, са молбама за посредовање па и примену силе.

Али предност у овом излагању има она позитивна страна у контактима између епископа и цара за добро Цркве³⁹, а посебно улога епископа када посредује за угрожене.

Оци Сардијског сабора оштро опоменуше епископе који цару одлазе са молбама некорисним по Цркву, и истовремено установише, седмим правилом, да се заложе „за помоћ и подршку сиромасима и лаицима, или удовицама⁴⁰“. У противном „штету наносе, која није без неке саблазни и која повлачи осуду“. И заиста, „много више приличи, да епископ своју помоћ пружа ономе који је под нечијим насиљем, или ако је нека удовица оштећена, или опет ако је које сироче лишено нечег што му припада“. Сагласно пропису истог канона, посебну пажњу епископ такође треба да посвети и

колико он сматра за потребно, да праведно поднесе оно што је неправедно учинио“. (Just. nov. 123,11). Овај пропис је унет у Епанагогу IX, 5. и у Базиле III, I, 21.

³⁴ 25 Ап. канон. Уп. Миодраг М. Петровић, Номоканон у XIV наслова и византијски коментатори (на грчком), Атина 1970, 141. (Скраћено: Петровић, Номоканон).

³⁵ Види кан. 106 (117) Карт. сабора; уп. кан. 9 и 21 Сард. сабора.

³⁶ Кан. 21 Сард. сабора. Види Аристиново, Зонарино и Валсамоново тумачење овог канона (Rallis et Potlis, 3, 282—285).

³⁷ Кан. 11 Антиох. сабора; 9 Сард. сабора и 106 Карт. сабора. Види: Номоканон у XIV наслова, VIII, 2. (Rallis et Potlis 1, 149—153). Уп. Валсам. (Rallis et Potlis 3, 255).

³⁸ Кан. 11 и 12 Антиох. сабора.

³⁹ О решавању неких црквених питања помоћу ауторитета царске власти, види: Др Миодраг Петровић, Положај и права византијског цара у Цркви, Београд 1972. 6—11.

⁴⁰ Уп. Јак. 1, 27; канон 11 Теофила Александријског.

онима, „који су због својих преступа осуђени на заточеништво или прогонство на острво”. Ако такви прибегну Цркви, „не треба им одрећи помоћ, него без одлагања и без двоумљења молити опроштај за њих⁴¹”.

У свом тумачењу напред наведеног канона, аутори Пидалиона⁴², Агапије и Никодим цитирају Властара, наводећи податке, да и царски закони прописују за епископе да су дужни: а) пријављивати грађанским властима неправду преступника; б) посећивати по затворима, сваке среде и сваког петка, и робове и слободне; в) утицати на поглаваре, да са затвореницима поступају правично, по закону; г) припремити их, да робове-затворенике изводе сваких двадесет дана, и д) упознати цара о случајевима, где поглавари не испољавају разумевање⁴³.

Наведени коментар Агапија и Никодима крајем XVIII в. уствари је парафразирање Властаревих података, изнетих у његовој Синтагми из 1335. године⁴⁴. Међутим, Властар је неке од ових података скоро дословно преписао из Епанагоге⁴⁵ која је објављена 31. марта 726. године⁴⁶, а неке опет синоптички само приказао⁴⁷. Узгред се наводе ови подаци и то највише из разлога што мисао човека на чудесан начин вуче дубоко у прошлост, да радознало тражи све што је временски и по садржини ближе извору—црквеним канонима. Али трагање за повезивањем са канонима свих сродних елемената, расејаних по византијском законодавству, представља посебну и веома интересантну тему за обраду. Јер, у читаво византијско законодавство уткан је дух црквених канона, било да се ради о догми Православне цркве, или о њеном уређењу.

Да би се избегла свака сумња, осуда или презир, да можда епископи и у случају интервенције за помоћ угроженима користе прилику те траже нешто што није у вези са тим — одлучено је да уместо њих цару молбе носе служитељи, „јер лице служитеља не изазива злобу и може брже да пренесе поруку⁴⁸”.

Овако постепено предузимане мере, указују на тенденцију Источне православне цркве, не само да ограничи материју о којој треба водити разговоре са Државом, него превасходно да очува своју независност.

Током времена, број оних који су се обраћали Цркви за заштиту и помоћ толико је порастао, да епископи и свештеници нису стизали да сами организују читав посао на томе пољу. Неопходан је био већи допринос царске власти. Тражили су се нови начини

⁴¹ Кан. 7. Сард. сабора.

⁴² Пидалион је грчка Крмчија, коју су Светогорци Агапије и Никодим обрадили са коментарима и завршили у манастиру Пантократору на Атону, децембра месеца 1793. године. Прво штампано издање Пидалиона изашло је у Лајпцигу 1800. г.

⁴³ Пидалион, Атина 1866. 368, напомена 1.

⁴⁴ Е, 17 (Rallis et Potlis 6, 271—272).

⁴⁵ Епанагога VIII, 1—2. (J. et P. Zepi, Jus graecoromanum vol. II, Athenis 1931, 250 (скраћено: Zepi)).

⁴⁶ Опширније о Епанагоги види: Петровић, Номоканон, 58—61.

⁴⁷ Епанагога VII, 5. (Zepi II, 249).

⁴⁸ Кан. 8 Сард. сабора, Уп. Зонарино тумачење (Rallis et Potlis 3, 252; сравни: 3, 144—145).

за ефикасније пружање помоћи угроженима, за сузбијање насиља над сиромашнима. У том смислу оци Картагенског сабора⁴⁹ установише овакав канон: „Сви одлучисмо затражити од царева, да се због злостављања сиромаша, чије тегобе непрестано узнемирују Цркву изаберу — залагањем епископа — екдици против тираније богатих”⁵⁰

Црквени екдици⁵¹ или звани дефенсори (*defensores ecclesiastici*), први пут се у црквеним правилима помињу у наведеном канону, затим у 97 (107, 108) канону истог сабора, и у 2 и 23 канону IV васељенског сабора (451. г.). Ако се застане само на канонима са питањем, у чему се све састојала служба црквених екдикта, добиће се одговор да су они били задужени: прво, да штите сиромаше од насиља богатих⁵²; друго, да као свештеници заступају и бране интересе Цркве, улазећи по потреби и у суднице⁵³; треће, да клирике и монахе који се беспослено и на дуже време задржавају у царској престоници, „изазивајући неспокојство и нарушавајући црквени поредак”, прво опомену да напусте царски град, па ако не вреди, да их силом врате у своје место⁵⁴.

Дух хришћанске правичности у дужностима екдика који нису задужени искључиво за црквена питања, врло рано провејава у царским указима, донетим, или пре наведених црквених канона, или истовремено са њима. Тако су на пример 385. године Грацијан, Валентинијан и цар Теодосије I (379—395) писали цариградском екдику Теодору и указали му, да као екдик треба да има „став оца према народу и не дозволи угњетавање земљорадника и грађана порезима; да помаже службеницима против дрскости архоната, чувајући поштовање њихове части... и да их штити као децу...”⁵⁵ Концизно речено, задатак екдика је „да ослободе од зла оне којима се чини неправда”⁵⁶. Овакви прописи су касније унети у Јустинијанов Кодекс, Базилике и друге законске или номоканонске збирке.

На молбе епископа Африканске цркве одазвао се цар Теодосије II (408—450), и указом наредио 409. године, да се екдици уведу у свете тајне православне вере те као такви постављају, бирају од епископа, свештеника, достојанственика, земљопоседника и посланика.⁵⁷ Одељци овог указа понављају се и у указу цара Анастасија (491—518) из 505. године.⁵⁸

⁴⁹ Од картагенских сабора најзначајнији је онај из 419. године, који је објединио и потврдио све раније каноне Африканске цркве, установљене у раздобљу од 348—418. године. Види рад Н. Милаша, *Codex canonum Ecclesiae africanae*, Задар 1881.

⁵⁰ Кан. 75 (83).

⁵¹ Опширније о екдицима види: *Cod. Just.* I 55, 1—11; *Just. nov.* 15 и 17, 7; *Athanasii, Nov. Justin. Tit. IV Const.* 24 (G. E. Heimbach, *ANEKDOTA*, Lipsiae 1838, I, 65—67; *Basilic. VI, XVIII*; Валсамон (*Rallis et Potlis* 4,530—541; 3, 494—496), Уп. Н. Милаш, *Правила Православне цркве с тумачењима*, Нови Сад 1895, I, 380—381.

⁵² Кан. 75 (83) Карт. сабора.

⁵³ Кан. 97 (107, 108) Карт. сабора.

⁵⁴ Кан. 23 Халкид. сабора.

⁵⁵ *Cod. Just.* I 55, 4. Уп. I 55, 5, 9.

⁵⁶ *Just. nov.* 15 (Пролог).

⁵⁷ *Cod. Just.* I 55, 8. Уп. Петровић, *Номоканон*, 128, напомена 46.

⁵⁸ *Cod. Just.* I 55, 11.

Понављање истих законских прописа обично сведочи да се они у пракси не примењују, или непотпуно се примењују. Такав је случај и са конституцијом едикта. О томе карактеристичне податке пружа цар Јустинијан (527—565) када наводи 535. године у прологу своје 15 новеле, да је у многим крајевима империје звање едикта „погажено” и „краће прережано”, јер су друга звања просто претела и тако рећи распарчала јединствену улогу едикта. Из тих разлога Јустинијан посвећује едикцима целу 15 новелу, са намером да им врати стару улогу и некадашњи углед, и уврсти их у ред архоната. Овом новелом „едикт сваког града је више архонт него едикт” и бирају га сви мештани дотичног града, на челу са епископом и свештенством.⁵⁹ Бирање је могао бити сваки поштен, пристојан и угледан грађанин. Избор је вршен наизменично и никоме није било допуштено да ма каквим изговором избегне ту функцију.⁶⁰ Мандат едикта трајао је две године и за то време ни архонт провинције није имао право да га смени.⁶¹ Своје дужности обављао је бесплатно.⁶² Да не би долазило до злоупотребе због бесплатног обављања те функције, едикт је полагао заклетву и тако потврђивао „да ће све по закону и правди чинити”.⁶³ Према томе, звање едикта је почасно. Из текста новеле не види се од којих прихода су се они издржавали. Наводи се само податак, да примају уобичајену количину хране ако имају државну мензу.⁶⁴ Новелу Јустинијан завршава следећим речима: „Све ово да се држи за сва времена, јер смо са великом студиозношћу и бдењем и Божјом помоћи ово изнашли, и нашим држављанима подарили”.

Наведени царски закони донети су, како се из изложенога види, сагласно црквеним канонима. Зато се нигде не изоставља учешће епископа у избору едикта једнога града. Све то сведочи, да је и поред улоге едикта, главни увид на пружање помоћи социјално утроженима, имала Православна црква преко епископа. Никада архијереј није био ослобођен те обавезе. Он уствари и не може бити тога ослобођен, јер у састав његове узвишене архијерејске службе не улази само учење, проповед, служење у Цркви и управљање, него и максимална активност на социјалном пољу и заштити правде. Најобјективнији коментатор црквених правила Зонара (XII в.), у тумачењу 75(83) канона Картагенског сабора пластично приказује ову стварност када каже: „Епископи нису само дужни да уче своје људе, него и да их штите кад трпе неправду, и бране колико могу”.⁶⁵ Ако су прилике такве, да епископ из објективних разлога није у могућности да развије пуну активност на овом пољу, даће од себе — попут сироте удовице са две лепоте — колико може и има, па ће му плата бити исто велика као и оне удовице из јеванђељске приче.⁶⁶

⁵⁹ Just. nov. 15, 1 и Епилог.

⁶⁰ Just. nov. 15, 1 и 6. Basilic. VI, XVIII, 1.

⁶¹ Just. nov. 15, 1. У почетку је мандат едикта трајао 5 година (Cod. Just. I 55, 4).

⁶² Just. nov. 15, 6. Basilic. VI, XVIII, 6.

⁶³ Just. nov. 15, I Basilic. VI, XVIII, 1.

⁶⁴ Just. nov. 15, 6. Basilic. VI, XVIII, 6.

⁶⁵ Rallis et Potlis 3, 494.

⁶⁶ Мр. 12, 41—44; Лк. 21, 1—4.

Поступиће, дакле, и сагласно јеванђелским принципима, и у складу старе истине, да човек не може дати нешто што нема, и, најзад, у сагласности познате законске норме, по којој, нико не може на другога пренети веће право од онога које има.⁶⁷ Другим речима, епископ својом улогом треба да потсећа на улогу старозаветних пророка; својим живљењем треба доследно да спроводи у живот науку Христову; да подражава апостолима и оцима Цркве те блага срца напаја жедне, храни гладне, облачи поцепане, одмара уморне, штити прогнане, саветује богате да на сиромаше гледају као на своју браћу.

Из наведених података у овом излагању јасно се види, колико је велики напор Православне цркве био, да побољша положај угроженог човека и преобрази однос друштва према њему. Ради постизања што већих резултата, Црква је у првом реду за то ангажовала епископе, а преко њих нижи клир и читаву хришћанску плируму. С друге стране, Црква је много утицала на грађанске власти и помоћу хришћанских византијских царева успела, да старо римско право преобрази и обуче у нову хаљину, пристојнију за хришћански свет. Пре таквог утицаја Цркве, закони су углавном били сурови, јер је важило правило: *Uti lingua punctionem ita ius esto*⁶⁸. Хришћанство доноси сасвим нешто ново, и наглашава да „слово убија а дух оживљује”.⁶⁹ Стога се у византијском законодавству прописује да „више обраћамо пажњу смислу закона а не речима”⁷⁰ и, „да законе тумачимо у циљу већег човекољубља”.⁷¹

⁶⁷ „Nemo plus juris in alterum transfere potest, quam quod ipse habet”. (Basilic. II, III, 54). Уп. Петровић, Номоканон, 220.

⁶⁸ Duodecim Tabulae V, I.

⁶⁹ 2 Кор. 3, 6.

⁷⁰ Basilic. II, VI, 10 (коментар).

⁷¹ Валсамон, Коментар на Номоканон у XIV наслова 1, 3 (Rallis et Potlis 1, 42 и 189). Отширније о утицају Хришћанства на преображај грађанског законодавства, а посебно о односу црквених канона и царских прописа, види: Петровић, Номоканон, 69—106.

Напомена:

Цитирани извори текстова: Светог писма, Светих отаца, црквених канона и византијских грађанских прописа, узети су директно са оригинала.

SUMMARY

Dr. Miodrag Petrovich

TEACHING OF THE NOMOCANONS ON THE CARE OF THE SOCIALLY OPPRESSED

The problem of the socially oppressed is a complex one which has always been with us. The reality of that problem is clearly illustrated in both the Old and New Testament, in Patristic literature, and especially in the prescriptions of the Nomocanons of the Byzantine period. The teachings of these primary sources are essentially the same. The difference becomes evident in the canons of the Church and related civil laws in Byzantium only as concerns the ways and means to more effectively aid the poor. Such differences were determined by the economic and socio-political factors of the times when the basic principles of the nomocanons were being established. Therefore, each period is characterized by a particular set of social laws.

The Orthodox Church has always attempted to maximally insure that the ministry of the Bishop not be reduced only to teaching and administration, but rather that it encompass as well the defending of the weak from injustice and poverty. The Bishops enjoyed the full support of the Byzantine emperors and civil authorities in general, and thereby attained even greater results in the social realm. As early as the beginning of the fifth century, imperial decrees provided that the *defensores ecclesiastici* were responsible to support the Bishops in their efforts to aid the poor.

Strict care was taken that the Bishops, while seeking this aid, not abuse the liberty they enjoyed before the Emperor, using it for their own personal gain. Due to the abuses which resulted in such cases, the personal contact between the Bishops and the Emperors was gradually limited and even forbidden. Episcopal messages were taken to the Emperor by servants, since a servant could not provoke malice and jealousy. Through such measures, not only were the abuses curtailed, but also care was especially taken that the Church reduce to a minimum the contact of the Bishop with the State and in that way preserve her independence.